

О. В. Ряшко

Львівський державний університет внутрішніх справ,
канд. юрид. наук, доц.,
доц. кафедри кримінального процесу

О. В. Гулей

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
студент 1 курсу

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

© Ряшко О. В., Гулей О. В., 2016

Розглянуто проблеми реформування кримінального провадження на підставі угод, що дає змогу істотно спростити процедуру розгляду кримінальних справ, зменшивши розрив у часі з моменту вчинення злочину до прийняття остаточного рішення, але, з іншого боку, спостерігається зниження стандартів доказування у кримінальних справах та порушення принципу презумпції невинуватості. Інститут угод у кримінальному судочинстві є втіленням концепції відновлюваного правосуддя та покликаний сприяти врегулюванню соціального конфлікту та досягненню консенсусу між сторонами.

Ключові слова: реформування, угода, примирення, винуватість, потерпілий, обвинувачений.

Е. В. Ряшко, А. В. Гулей

ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА НА ОСНОВАНИИ ДОГОВОРОВ

Рассмотрены проблемы реформирования уголовного производства на основании договоров, что позволяет существенно упростить процедуру рассматривания уголовных дел, уменьшая разрыв во времени с момента совершения преступления до принятия окончательного решения, однако, с другой стороны, наблюдается снижение стандартов доказывания в уголовных делах и нарушение принципа презумпции невиновности. Институт договоров в уголовном судопроизводстве является воплощением концепции восстановленного правосудия и призван способствовать урегулированию социального конфликта и достижению консенсусу между сторонами.

Ключевые слова: реформирование, договор, примирение, виноватость, потерпевший, обвиняемый.

O. V. Ryashko, O. V. Huley

ON ISSUES CONCERNING CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE BASIS OF AGREEMENTS AND ITS REFORMING

The article deals with the issues of criminal proceedings on the basis of agreements and its reforming, that helps to substantially simplify the entire criminal procedure, case decision,

by shortening the lag time between the moment of crime and the time when the decision is upheld. However, from the other side we can observe the recession of level in a process of evidence proof in criminal cases and the violation of the presumption of innocence. The institute of agreements in criminal proceedings is an embodiment of the true and fair justice concept and is called upon to encourage social argues settlement and consensus achievement.

Key words: reforming, agreement, reconciliation, guilt, victim, accused.

Постановка проблеми. У Кримінальному процесуальному кодексі України містяться особливі порядки кримінального провадження. Одним з них є провадження на підставі угод. Цей інститут – абсолютна новела кримінального процесуального законодавства, який потребує особливої уваги. Введення інституту угод стало поштовхом у процесі скорочення та спрощення кримінального процесу загалом. Актуальність введення цього інституту до кримінального процесу відповідає засадам здійснення кримінального правосуддя в Україні, що ґрунтується, передусім, на Конституції України та КПК України.

КПК України було запроваджено багато змін, серед яких введення інституту особливого провадження на підставі угод. Каральний підхід до вирішення проблем протидії злочинності виявився неефективним та не виправдав себе, у зв'язку з чим виникла необхідність у застосуванні спрощеного порядку вирішення кримінально-правових конфліктів стосовно осіб, які вчинили злочини, що не становлять великої суспільної небезпеки.

Застосування угод в кримінальному провадженні надає низку переваг, серед яких: спрощення процедури розгляду кримінальних проваджень та зняття надмірного навантаження на правоохоронні органи.

Стан дослідження. Окремі питання цієї теми були предметом наукових досліджень таких видатних вчених, як: Ю. П. Аленін, С. А. Альперт, О. В. Баулін, Ю. М. Грошевий, Є. Г. Коваленко, В. В. Назаров, П. Ф. Пашкевич, Р. Д. Рахунов, М. С. Строгович, В. М. Тертишник. Особливості здійснення кримінального провадження на підставі угод у межах реформованого кримінального процесу аналізували такі науковці, як Р. В. Новак, В. І. Терлецький, Д. В. Філін, О. Г. Шило, В. А. Шкелебей. Однак, незважаючи на інтенсивність досліджень різних аспектів зазначеної проблематики, багато питань потребують подальшого розвитку та творчих зусиль науковців з метою поглибленого теоретичного аналізу та втілення у практичну діяльність.

Мета статті полягає у визначенні особливостей здійснення та шляхів реформування кримінального провадження на підставі угод в Україні.

Виклад основних положень. Кримінальний процесуальний кодекс України докорінно змінив систему досудових розслідувань кримінальних правопорушень. Інститут кримінального провадження на підставі угод є абсолютною новелою кримінального процесуального законодавства. Застосування особливих порядків кримінального провадження означає, що кримінальне провадження, в цілому, здійснюється за загальними правилами, але з урахуванням особливостей, які визначені правовими нормами КПК.

Кримінальне провадження на підставі угод регулюється главою 35 КПК України, якою закріплено два види угод: 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, котра укладається в провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення (п. 1 ч. 1 ст. 468, ч. 3 ст. 469 КПК України); 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, яка укладається у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним або суспільним інтересам, та особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, зараховано до підслідності Національного антикорупційного бюро України,

якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину була підтверджена доказами; не допускається укладення у провадженні, в якому бере участь потерпілий (п. 2 ч. 1 ст. 468, ч. 4 ст. 469 КПК України).

Вказані види угод відрізняються процесуальним порядком їх застосування, процедурою ініціювання, змістом та наслідками, що настають після досягнення домовленості у кримінальному провадженні. Однак угоди про примирення та визнання винуватості об'єднані спільною метою – спрощення процедури розгляду певної категорії кримінальних проваджень, скорочення загальних процесуальних строків розгляду справи та сприяння економії бюджетних витрат на проведення кримінального судочинства завдяки нездійсненню досудового розслідування та судового провадження у загальному порядку, відповідно до КПК України [1, с. 170]

Органи, які здійснюють кримінальне провадження, не можуть використовувати інститут угод на власний розсуд, якщо про його застосування не надійде клопотання від підозрюваного, обвинуваченого. Укладення угоди сторонами має бути добровільним, без застосування насильства, примусу, погроз та не бути наслідком обіцянок чи впливу будь-яких інших обставин, ніж ті, які не передбачені в угоді, про що зобов'язаний переконатися в судовому засіданні суд під час розгляду та затвердження угоди про визнання винуватості сторонами може бути прокурор або підозрюваний чи обвинувачений, а угоди про примирення – потерпілий, підозрюваний чи обвинувачений, які й мають дійти згоди щодо змісту відповідної угоди [1, с. 80].

Угода про примирення, відповідно до ч. 1 ст. 469 КПК, може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого. Треба пам'ятати, що зміна статусу особи з підозрюваного на обвинуваченого відбувається в разі, якщо прокурор направляє обвинувальний акт до суду. Отже, угоду про примирення потерпілий може укласти як під час досудового розслідування (з підозрюваним), так і судового провадження (з обвинуваченим).

Домовленості стосовно угоди про примирення можуть укладати потерпілі, підозрювані чи обвинувачені як самостійно, так і за допомогою захисників і представників або іншої особи, погодженої сторонами (єдиним обмеженням щодо ведення подібних переговорів є однозначна заборона брати в них участь слідчому, прокуророві чи судді). Водночас можуть залучатися фахівці з цієї справи (медіатори), які допомагають консультаціями обом сторонам домовитись та скласти проект угоди.

Під медіацією розуміють діяльність уповноваженої особи (медіатора) щодо врегулювання спорів, яка здійснюється в ході переговорів сторін кримінально-правового конфлікту про мету укладання між ними мирової угоди [2, с. 54].

Запровадження інституту медіації в кримінальному процесі потребує подальшого законодавчого врегулювання з уточненням вимог до самих медіаторів як учасників провадження, а також порядку та підстав їх участі в кримінальному процесі (наприклад, в Польщі участь медіатора допускається у справах про умисні злочини, що передбачають максимальне покарання у вигляді позбавлення волі до п'яти років, а також в усіх злочинах, учинених з необережності) [3, с. 13].

Позитивним є й положення, що на слідчого, прокурора покладається зобов'язання поінформувати підозрюваного й потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні відповідної угоди (ч. 7 ст. 469 КПК). Обов'язковим є роз'яснення таким особам наслідків укладення та затвердження угоди про примирення, які закріплені в ч. 2 ст. 473 КПК (для підозрюваного чи обвинуваченого – це обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст. 394 і 424 КПК та відмова від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК). Тобто, як і під час укладення угоди про визнання винуватості, підозрюваний чи обвинувачуваний обмежуються в праві на оскарження рішення суду в апеляційному або касаційному порядку, а також позбавляються права на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожен обставину, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні.

На укладання угоди про примирення потерпілого й підозрюваного чи обвинуваченого законодавець відвів достатньо часу, в ході якого ініціатива сторін укласти угоду може закріплюватись у формі як усної, письмової або нотаріально засвідченої заяви, так і готового проекту угоди про примирення.

Важливим є положення, що стосується провадження щодо кількох осіб. У разі, якщо згода на укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, її можна буде підписати

з одним (кількома) з них. Аналогічна ситуація складається і з потерпілими: якщо їх у процесі декілька і згоду щодо укладення угоди досягнуто не з усіма, угоду можна укласти з одним (кількома) з потерпілих. У будь-якому разі відповідні матеріали щодо особи (осіб), яка досягла згоди, підлягають виділенню в окреме провадження (ст. 469 КПК).

Сприятливим для сторони захисту є можливість скорочення процесуальної процедури досудового розслідування та судового розгляду. Якщо домовленості досягнуто на слідстві, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилають до суду. Завдяки цьому істотно зменшились процесуальні строки, а також пов'язані з ними обмеження для підозрюваного (наприклад, вибраний раніше запобіжний захід). Щоправда, прокурору надане право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих (розшукових) дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені з перебігом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату в разі відмови суду в затвердженні угоди [4].

Суд може відмовити у затвердженні угоди й у разі, якщо кримінальне правопорушення є тяжчим, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди, або очевидно, що обвинувачений не зможе виконати взяті на себе за угодою зобов'язання. Якщо суд вважатиме, що є всі підстави для відмови в затвердженні угоди, то у такому разі досудове розслідування або судове провадження продовжуються у загальному порядку. До того ж повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається.

Для з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд має право витребувати документи, зокрема скарги підозрюваного чи обвинуваченого, які він подав під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судове засідання осіб та опитувати їх. Це одна з процесуальних гарантій потерпілого в такому провадженні.

Переконавшись у тому, що угоду можна затвердити, суд ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання.

Інший різновид кримінального провадження на підставі угод – укладання угоди між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, але лише в разі, якщо в процесі немає потерпілого. Процесуальний порядок її реалізації подібний до укладання угоди про примирення, однак має певні особливості.

Якщо не досягнуто згоди щодо укладення угоди, факт її ініціювання та заяви, що зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості. Це важлива гарантія для сторони захисту, яку повинен враховувати суд, що розглядає справу [5, с. 15].

Сторона захисту насамперед зацікавлена в тому, що укладення угоди з прокурором про визнання винуватості припускає пом'якшення покарання чи повне звільнення від відбування покарання. Запропоновану в угоді міру покарання повністю узгоджують сторони з урахуванням характеру обвинувачення й обставин, які враховує прокурор: ступінь і характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб; характер і тяжкість обвинувачення (підозри); наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження.

Важливим є додержання основних вимог щодо змісту угоди про визнання винуватості (ст. 472 КПК). У тексті угоди обов'язково вказують її сторони, наводять формулювання підозри чи обвинувачення та його правову кваліфікацію із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, яке вчинила інша особа (якщо відповідні домовленості існують), узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, наслідки невиконання угоди.

Багато, щоб укладання угод відбувалось за умови повноцінного забезпечення права на юридичну допомогу, тобто за участю захисника підозрюваного чи обвинуваченого. Особливо це стосується укладення угоди про визнання винуватості, адже підозрюваний чи обвинувачений, укладаючи таку угоду, беззастережно визнає свою вину і погоджується на призначення певного виду покарання. Він у такий спосіб відмовляється від свого права на судовий розгляд його справи, під час якого прокурор має довести його винуватість. До того ж сторона захисту надалі втрачає право на апеляційне та касаційне оскарження ухваленого вироку (за певними винятками, про які йдеться нижче). А прокурор, уклавши угоду, звільняється від обов'язку проводити повноцінне розслідування та доказувати винуватість підозрюваного чи обвинуваченого у суді.

З огляду на роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, міра покарання, яку узгодили сторони, має бути визначена в межах загальних засад призначення покарання, передбачених КК України. Інакше кажучи, унаслідок укладення угоди про визнання винуватості особі може бути призначено покарання лише в тих самих межах і за тими самими правилами, якими б керувався суд, призначаючи їй покарання за результатами повного кримінального провадження [6].

Наголосимо й на згаданих вище певних винятках, що стосуються можливості оскарження вироку суду на підставі угоди про визнання винуватості. Вирок суду першої інстанції може оскаржити в апеляційному порядку, по-перше, сам обвинувачений (його захисник, законний представник) з підстав: призначення судом покарання суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених ч. 4, 6, 7 ст. 474 КПК України, зокрема нероз'яснення йому наслідків укладення угоди; по-друге, прокурор, але лише з підстав призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, у якому, згідно з ч. 4 ст. 469 КПК України, угоду не може бути укладено.

Висновки. Реформування кримінального судочинства України все ще триває та має на меті увідповіднення вітчизняного кримінального процесу до міжнародних стандартів, однак з урахуванням специфіки, історичних традицій та суспільного розвитку України. КПК України було запроваджено багато змін, серед яких введення інституту особливого провадження на підставі угод. Каральний підхід до вирішення проблем протидії злочинності виявився неефективним.

Враховуючи тенденції до збільшення кількості зареєстрованих заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, виникає суб'єктивна необхідність у застосуванні спрощеного порядку вирішення кримінальних правових конфліктів стосовно осіб, які вчинили злочини, що не становлять великої суспільної небезпеки.

Процеси гуманізації та демократизації українського суспільства впливають на характер правових норм та, своєю чергою, на оновлення інститутів та галузей права. Інститут угод у кримінальному судочинстві є втіленням концепції відновлювального правосуддя та покликаний сприяти врегулюванню соціального конфлікту та досягненню консенсусу між сторонами.

1. Новак Р. В. *Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: дис. ... к-та юр. наук: спец. 12.00.09 / Р. В. Новак. – Харків, 2015. – 214 с.* 2. Попаденко Е. В. *Применение примирительных процедур (медиации) в уголовном судопроизводстве / Е. В. Попаденко. – М., 2010. – 144 с.* 3. Андрушко П. П., М. М. Васюк. *Питання призначення покарання на підставі угод (про примирення та визнання винуватості) // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 12–15.* 4. Слинко С. *Угоди в кримінальному провадженні: новела кримінального процесуального законодавства / С. Слинко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sud.ua/blog/2014/02/15/60561-ygodi-v-kriminalnomu-provazhenn-novela-kriminalnogo-protseynalnogo-zakonodavstva>.* 5. Кравчук В. *Угода про визнання вини як засіб підвищення ефективності діяльності прокуратури у сфері кримінального процесу (іноземний досвід та пропозиції для України) / В. Кравчук // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 1 (21). – С. 13–17.* 6. *Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод: лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223–1679/0/4–12.*